

ՎԱՀԱՆ ՄԱՂԱԼՅԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԸ՝ ՄԵՐ
ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԻ ՊԱՀԱՊԱՆ

Երևանի պետական համալսարանը իր հիմնադրման առաջին իսկ օրերից ուսանողության շրջանում վաղ է պահել հայրենասիրության ջահը: Անցած ութսունից ավելի տարիների ընթացքում մեր մայր բուհը, բարձրորակ մասնագետներ պատրաստելուն զուգընթաց, երիտասարդության սրտերում սերմանել է սեր ու նվիրում անցյալի մեր հոգևոր ու նյութական արժեքների նկատմամբ: Եվ պատահական չէ, որ երբ 1920 թ. հունվարի 31-ին Ալեքսանդրապոլում (այժմ՝ Գյումրի) տեղի էր ունենում Հայաստանի նորաստեղծ Հանրապետության անդրամիկ համալսարանի համադիսպոլոր բացումը, առաջին ակադեմիական դասախոսությունը նվիրված էր «Հայոց վանքերի նշանակությունը Հայաստանի մշակութային գործերում» թեմային, որով հանդես է եկել պատմալեզվաբանական ֆակուլտետի առաջին դեկան, հասարակական-մշակութային ու եկեղեցական խոշոր գործիչ, անվանի գիտնական ու մանկավարժ Մեսրոպ Մազիստրոս Տեր-Մովսիսյանը¹:

¹ Մեսրոպ Մազիստրոս արքեպիսկոպոս Տեր-Մովսիսյանը (ավագանի անունով՝ Փարսադան Վարդանի Տեր-Մովսիսյան, 1865-1939) ծնվել է Ելիզավետպոլի նահանգի Ջանգեզուրի գավառի (այժմ՝ Սյունիքի մարզի Գորիսի շրջան) Օիկահող գյուղում, 1882-ին ավարտել է Օռուշո թեմական, իսկ 1885-ին՝ Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցները, ապա Ռևելում (Ռիգա) էքստեռն կարգով քննություններ հանձնելով և հասունության վկայական ստանալով՝ ընդունվել է Դորպատի համալսարան, որի դասական բանասիրության բաժինը 1891-ին ավարտել է ոսկե մեդալով: Հետագայում նա իր գիտելիքները հարստացրել է Վիեննայի, Փարիզի, Օքսֆորդի, Լոնդոնի, Բեռլինի, Հռոմի, Վենետիկի, Կաֆիրի, Երուսաղեմի և այլ քաղաքների ազգային ու արքունական գրադարաններում՝ կատարելով գիտահետազոտական բեղմնավոր աշխատանք հայոց հին ձեռագրերն ուսումնասիրելու և դրանց լիակատար ցուցակը կազմելու ուղղությամբ: Գրել է «Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանության պատմությունը» (ռուսերեն), որը 1902 թ. հետերքորզում պաշտպանել և ստացել է հայ բանասիրության մագիստրոսի գիտական աստիճան, հայերեն և գերմաներեն տպագրել է «Հայ գյուղական տունը» ազգագրական երկը, աշխատակցել է «Հանդես ամսօրեայ»-ին, հեղինակ է ավելի քան 130 հետազոտությունների: Նա ուսումնասիրել է 23.500 ձեռագիր և կազմել դրանց լիակատար ցուցակը, որն այժմ պահվում է Մատենադարանում:

Մեսրոպ Մազիստրոսը սկզբում, որպես տեսուչ, պաշտոնավարել է Երևանի և Օռուշո թեմական դպրոցներում, եղել Օսմախու կոնսիստորիայի նախանդամ, ապա, որպես հայագիտության դասատու, աշխատել է Գևորգյան ճեմարանում, որի տեսուչն է եղել 1910-11-ին, 1906 և 1918-20 թթ. եղել է Էջմի-

... Երբ 1995 թ. սեպտեմբերի 16-ին դարձյալ մեծ հանդիսություն էր Երևանի պետական համալսարանում, այս անգամ արդեն այն նվիրված էր համալսարանի 20-րդ՝ Աստվածաբանության ֆակուլտետի բացմանը: Մեր մայր կրթօջախի պատմական շենքի կամարների ներքո հնչած ռեկտորի, պետական ու հասարակական նշանավոր գործիչների, ակադեմիկոսների և ուսանողների, ինչպես նաև Ամենայն Հայոց Հայրապետի ողջույնի ու օրհնանքի խոսքերից հետո, դասախոսությամբ հանդես եկավ ճորատառ Ֆակուլտետի առաջին դեկան, երևելի հոգևորական, Հայ Եկեղեցու նշանավոր գործիչ, բանասիրության և փիլիսոփայության դոկտոր, պրոֆ. Ծաֆեն արքեպիսկոպոս Աճեմյանը, որը հանգամանորեն ներկայացրեց «Աստվածաբանության» նշանակությունը մեր գիտության ու մշակույթի հետագա զարգացման գործում:

Հայոց մայր համալսարանի կյանքում տեղի ունեցած այս երկու նշանակալից իրադարձություններն իրարից բաժանող շուրջ ութ տասնամյակների ընթացքում, անգամ 1930-ականների մոայլ ու մղձավանջային տարիներին և 1940-ականների վերջերի աքսորների ու բռնությունների շրջանում, մեր Ալմա մատերի դասախոսները շարունակել են իրենց հայրենաճվեր գործունեությունը՝ ուսանող երիտասարդությանը դաստիարակելով քրիստոնեական ինքնության ու առաքինություններին հավատարիմ մնալու սկզբունքներով և անցյալի մեր մշակութային արժեքները հարգելու և բարձր գնահատելու մի ներքին խոր զգացումով: Նրանք, այդ ծանր տարիներին անգամ, երբ մեր հոգևոր ու նյութական շատ արժեքներ ունեցող կողմից «անցյալի մնացուկ» էին համարվում, ուսանողներին ուսուցանում էին սիրել այդ գանձերը, ուսումնասիրել մեր մագաղաթն ու քարագիր մատյանները, կազմակերպում էին էքսկուրսիաներ ու գիտարշավներ դեպի մեր վանքերն ու եկեղեցիները, պատմաճարտարապետական մյուս կոթողները:

Դեռևս 1923 թ. դեկտեմբերի 18-ին ՀԽՍՀ Ժողկոմխորհի դեկրետով Լուսժողկոմատի կազմում ստեղծվում է հուշարձանների պաշտպանության կոմիտե, որի կազմում հայ մշակույթի անվանի գործիչներ Թորոս Թորամանյանի, Երվանդ Ծաֆազիզի, Հովսեփ Օրբելու, Երվանդ Լալայանի, Մարտիրոս Սարյանի հետ ընդգրկվում են նաև համալսարանի դասախոսներ Աշխարհբեկ Լոռու Մելիք-Բալանթարյանը, Նիկողայոս Բունիաթյանը, Գևորգ Ասատուրը, Գարեգին Լևոնյանը, Ստեփան Լի-

աճի մատենադարանապետը: Նա 1909-ին ստացել է ծայրագույն վարդապետի աստիճան և ձեռնադրվել եպիսկոպոս, ապա՝ ստացել է արքեպիսկոպոս աստիճան, առաջնորդել է Վրաստանի և Իմերեթիայի (1913-16 թթ.), Աստրախանի (1916-17 թթ.), Պարսկա-Հնդկաստանի (1929-31 թթ.) հայոց թեմերը, ընդգրկվել Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի կազմում: 1919 թ., երբ հիմնադրվում է Հայաստանի համալսարանը, Մեսրոպ Մազխատրուրը հրավիրվում է այնտեղ որպես «Հայոց հին գրականության և մատենագիտության» դասախոս, միաժամանակ 1919-20 թթ. Ալեքսանդրապոլում եղել է պատմալեզվաբանական ֆակուլտետի առաջին դեկանը (նրա կենսագրությունը և գիտահետազոտական աշխատանքների մասին ավելի հանգամանալից տե՛ս Գ. Տեր-Վարդանյանի «Մեսրոպ Մազխատրոս արքեպիսկոպոս Տեր-Մովսիսեան» գրքում (Երևան, «Մագաղաթ» հրատ., 1999, 180 էջ):

սիցյանը և ուրիշներ: Առաջին նախագահն է եղել դարձյալ համալսարանի դասախոս, ակադեմիկոս ճարտարապետ Ալեքսանդր Թամանյանը (1923-33 թթ.): Այդ կոմիտեն, որ գործել է շուրջ 40 տարի՝ մինչև 1964 թվականը², և մրա կազմը ամեն անգամ թարմացվել ու համալրվել է մորամոր աճյալներով (Կարո Ղաֆադարյան, Սեդրակ Բարխուդարյան, Նիկոլայ Տոկարսկի և ուրիշներ), շատ բան է արել մեր պատմաճարտարապետական հուշարձանները գիտականորեն հաշվառելու, մորոզելու և մասսայականացնելու ուղղությամբ: Ինչ խոսք, այդ հայրենակներ գործում միշտ էլ ընդգրկվել են մեր լավագույն ուսանողներն ու դասախոսները: Նախապատերազմյան և ետպատերազմյան դժվարին տարիներին Հայաստանի կառավարությունը զգալի միջոցներ է հատկացրել այդ մարմնին՝ հնագույն հուշարձանները ուսումնասիրելու ու պահպանելու նպատակով: Այդ տարիներին է, որ լույս են տեսնում մի շարք կոթողային աշխատություններ՝ նվիրված հայկական հին արվեստին ու ճարտարապետությանը³:

Բացի այդ, կատարվում են մի շարք պեղումներ, ուսումնասիրվում Գառնիի տաճարը, Մարմաշենը, Բզնիի, Ամբերդի եկեղեցիները, Թալինի կաթողիկեն, Տաթևի վանքը, Դվինի, Զվարթնոցի, Էջմիածնի, Կարմիր բլուրի և այլ վայրերի հնություններն ու ճարտարապետական կոթողները, և այդ աշխատանքներին իրենց գործուն մասնակցությունն են բերում Երևանի պետական համալսարանի ուսանողներն ու դասախոսները: Ցավոք, դարերի ընթացքում օտար նվաճողների կողմից ավերված, լքված ու շատ դեպքերում հողի հաստ շերտերով ծածկված մեր բազմաթիվ ամրոցներն ու բերդերը, կամուրջներն ու իջևանատները, վանքերն ու եկեղեցիները լիարժեք կերպով ուսումնասիրելու և վերականգնելու համար միայն հիշյալ կոմիտեն ու պետությունը ոչինչ անել չէին կարող: Դրանց համար անհրաժեշտ էին համաժողովրդական հոգատարություն և ուշադրություն, ինչպես և գործնական օգնություն:

² 1933 թ. հունիսի 2-ից կրել է «Հնությունների կոմիտե» անվանումը և ընդգրկվել ՀԽՍՀ Կենտգործկոմի կազմում, ՀԽՍՀ Ժողկոմխորհի 1941 թ. հունվարի 25-ի որոշմամբ մտել է ԽՍՀՄ ԳԱ հայկական մասնաճյուղի (Արմֆան) մեջ, 1945-52 թթ. կրկին գործել է որպես ինքնուրույն մարմին, 1953-79 թթ. եղել է ՀԽՍՀ Պետշինի պատմության և կուլտուրայի հուշարձանների վերականգնման ու պահպանման վարչություն, որը ՀԿԿ Կենտկոմի և ՀԽՍՀ Մինիստրների խորհրդի 1978 թ. ապրիլի 19-ի որոշմամբ դարձել է ՀԽՍՀ Մինիստրների խորհրդին առընթեր պատմության և կուլտուրայի հուշարձանների պահպանման և օգտագործման վարչություն և սկսել է գործել 1979 թ. սեպտեմբերի 20-ից: Այս կարևոր մարմինը տարբեր տարիների ղեկավարել են Հ. Օրբելին (1943-44 թթ.), Վ. Հարությունյանը (1945-52 թթ.), Կ. Հովհաննիսյանը (1953-79 թթ.), Գ. Հասարայանը (1279-91 թթ.) և ուրիշներ:

³ Առանձնապես արժեքավոր են Խ. Սամուելյանի «Հին Հայաստանի կուլտուրան» եռաֆատոր աշխատությունը (Եր., 1931-41 թթ.), Թ. Թորամանյանի «Նյութեր հայկական ճարտարապետության պատմության» երկֆատորը (Եր., 1942-48 թթ.), Н. М. Токарский, Архитектура древней Армении, Ер., 1946, նույնի՝ Архитектура Армении IV-XIV вв., նույնի՝ По страницам истории армянской архитектуры, Ер., 1973, А. Л. Якобсон, Очерки истории зодчества Армении V-XVIII веков, М.-Л., 1950, Б. Аракелян, Гарни, Ер., 1952, К. В. Тревер, Очерки по истории культуры древней Армении, М.-Л., 1953 և այլն:

Այդ նպատակով էլ 1941-45 թթ. հիշյալ կոմիտեի նախագահի տեղակալ պրոֆ. Ն. Մ. Տոկարսկու ղեկավարությամբ 1949 թ. փորձ է արվում ստեղծելու Հուշարձանների պահպանության հանրապետական ընկերություն: Նրա այդ իղձը, սակայն, իրականություն է դառնում 1964 թ. միայն, երբ Հայաստանում ստեղծվում է կամավոր սկզբունքների վրա հիմնված այդ կազմակերպությունը, որը ղեկավարելու պատասխանատու պարտականությունների կատարումը դրվում է մեր հուշարձանների պահպանման մեծ երախտավոր ու կազմակերպիչ Մ. Սարյանի վրա, իսկ տեղակալ է ընտրվում ճարտարապետության դոկտոր, պրոֆ. Վ. Հարությունյանը, որը հետագայում ստանձնում է նախագահի պաշտոնը (1977-82 թթ.): Այս նորաստեղծ կամավոր կազմակերպությունը, փաստորեն, գործում է ՀԽՍՀ Միմիստրների խորհրդին առընթեր պատմության և կուլտուրայի հուշարձանների պահպանության և օգտագործման վարչությանը զուգահեռ, հասարակական հիմունքներով, որին շատ կարճ ժամանակաընթացքում անդամագրվում են 100 հազարից ավելի երիտասարդներ, ովքեր սկսում են մվիրումով ծառայել մեր ճարտարապետության հնագույն կոթողների պահպանության, վերականգնման ու պրոպագանդան սրբազան գործին:

Ըշմարտությունը պահանջում է ասել, որ այդ հայրենամարտի աշխատանքը Երևանի պետական համալսարանի ուսանողության կողմից սկսվել էր դեռևս հիշյալ ընկերության ստեղծումից ավելի վաղ՝ 1960-ականների սկզբից: Համալսարանում այդ հայրենամարտի գործի առաջին կազմակերպիչն ու ջատագովը եղել է ֆիզիկոս, ներկայումս լաբորատորիայի վարիչ Միսաք Մարտիրոսյանը: Նրա ղեկավարությամբ ուսանողները մույնիսկ ամառային արձակուրդների ընթացքում, իրենց հանգըստի հաշվին, կազմակերպել են աշխատանքային բազմաթիվ այցելություններ անբարենպաստ ու լքված վիճակում գտնվող վանքերն ու եկեղեցիները, մացառներից ու բույսերից մաքրել ու բարեկարգել են դրանց փլվող պատերն ու պուլները, խորաններն ու կամարները, զմբեթներն ու քիվերը և շրջակայքը բերել պատշաճ տեսքի: Հարյուրավոր խաչքարեր ու վիմագիր արձանագրություններ են հանվել փրկվածքների ու հողի տակից և ամրացվել իրենց տեղերում:

Ուսանողության շրջանում այդ գործը ավելի մեծ չափերի ու ծավալների է հասնում, երբ 1967 թ. ստեղծվում է Պատմական հուշարձանների պահպանության հանրապետական խորհուրդ, որի վրա է դրվում ուսանողության կողմից ծավալված հուշարձանների պահպանման ու վերականգնման աշխատանքների ղեկավարումը: Այդ երիտասարդական խորհուրդը կարճ ժամանակաընթացքում ստեղծում է տեղական միություններ, որոնց միջոցով էլ, ըստ հանրապետության շրջանների, ցուցակագրվում ու քարտեզագրվում են առավել վտանգված ու փլման եզրին կանգնած հուշարձանները, մշակվում դրանց վերականգնման կամ բարեկարգման ծրագրեր:

Սկսված գործին մասնակցում են գրեթե բոլոր բուհերի ուսանողներն ու հանրապետության դպրոցների բարձր դասարանների աշակերտները: Համալսարանականները ևս ընդգրկվում են նորաստեղծ մասնաճյուղի մեջ: Ծուտով կազմակերպ-

վում է հանրապետական հավաք, որի առթիվ Երևանի պետական համալսարանը կազմակերպում է Հայաստանի պատմաճարտարապետական հուշարձանների վիճակը և ճրագնում իր սաների կողմից կատարված աշխատանքները պատկերող լուսանկարների հարուստ ցուցահանդես: Այդուհետև ավելի մեծ ծավալ է ստանում ձեռնարկված գործը: Համալսարանում և բացօթյա՝ հուշարձանների մոտ, կազմակերպվում են դասախոսություններ, որոնց միջոցով ուսանողները ծանոթանում են տվյալ կառույցի պատմությանը, հաճախ նշվում են կարևոր հուշարձանների տարեկիցները, հրատարակվում են հանրամատչելի գրքեր ու գրքույկներ, քարտեզ-ուղեցույցներ ու փոստային բացիկներ, դրոշմանիշներ ու հուշանվերներ, լույս է տեսնում ընկերության տարեգիրքը⁴: Սրանց զուգահեռ շարունակվում են տպագրվել գիտական արժեքավոր աշխատություններ՝ նվիրված միջնադարյան հայոց վանքերին ու եկեղեցիներին⁵: Այստեղ հատկապես պետք է ընդգծել Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հրատարակած «Հայկական եկեղեցիներ», «Հայկական խաչքարեր» շքեղ ալբոմները, որոնց մեջ ի մի են բերված ողջ Հայաստանի (Արևելյան և Արևմտյան) տարածքում պահպանված ու եզակի արժեք ունեցող վանքերի ու եկեղեցիների լուսանկարների սև-սպիտակ և գունավոր վերատպությունները:

Համալսարանականները պատմական հուշարձանների պահպանման ու վերականգնման աշխատանքներին գործունե մասնակցություն են ունեցել մինչև 1980-ականների կեսերը: Նրանց ուժերով պարբերաբար կազմավորվել են մասնագիտացված ջոկատներ, որոնց աշխատանքներին մասնակցել են 2500-ից ավելի ուսանողներ ու դասախոսներ: Նրանց հայրենամուկ գործին աջակցել են այդ շրջանի ռեկտորներ Ն. Հարությունյանը, Հր. Բատիկյանը, Մ. Ներսիսյանը, Ս. Համբարձումյանը, ԼԿԵՄ կոմիտեի քարտուղարներ Ստ. Պողոսյանը, Ս. Հարությունյանը, Լ. Տիտանյանը, Ա. Հայթյանը, Ռ. Մխիթարյանը և ուրիշներ, ինչպես նաև Հուշարձանների պահպանման հայկական ընկերությունը: Նրանք անում են ամեն ինչ, որպեսզի ուսանողության հայրենամուկ գախաձեռնությունը հաջողությամբ պսակվի: Հիշյալ ընկերության և համալսարանի ղեկավարության կողմից հատկացվում են

⁴ Դրանցից են՝ Յու. Թամանյանի «Քարե տարեգրության վերականգնումը» (Եր., 1971), Կ. Հովհաննիսյանի «Ճարտարապետական հուշարձանների վերականգնումը Սովետական Հայաստանում» (Եր., 1978) աշխատությունները, ինչպես նաև «Էջմիածին», «Հաղբատ-Սամահին», «Գառնի-Գեղարդ» և այլ հանրամատչելի պատկերազարդ գրքույկները:

⁵ Այդ գրքերից են՝ Ալ. Սահիմյանի «Քասաղի բազիլիկայի ճարտարապետությունը» (1955), մույմի՝ «Գառնիի ամսիկ կառույցների ճարտարապետությունը» (1983), Ս. Մնացականյանի «Հայկական ճարտարապետության Սյունիքի դպրոցը» (1960), մույմի՝ «Երևանը և ճրագ շրջակայքը» (1971), մույմի՝ «Զվարթնոցը և մույմատիպ հուշարձանները» (1971), Կ. Ղաֆադարյանի «Դվին քաղաքը և ճրագ պեղումները» երկհատորյակը (1962-1982), Ի. Էլլարյանի «Աղստիկի հովտի պատմական հուշարձանները» (1978), Ծ. Մկրտչյանի «Լեռնային Ղարաբաղի պատմաճարտարապետական հուշարձանները» (1985), Ա. Այվազյանի «Նախիջևանի կոթողային հուշարձաններն ու պատկերաքանդակները» (1987) աշխատությունները:

նյութական միջոցներ ու փոխադրամիջոցներ, տրամադրվում վրաններ և հանդերձանք՝ տեղերում գիշերելու և բարեկարգման աշխատանքներ կատարելու համար: Այդ տարիներին համալսարանականները մաքրել ու բարեկարգել են Իջևանի շրջանում գտնվող Մակարավանքը, Դիլիջանի տարածքի Ջուխտակ վանքը, Նորավանքի ճարտարապետական համալիրը, ապա՝ Գրիգոր Մամիկոնյան իշխանի ապարանքի փլատակների շրջակայքը՝ Թալինում, Ցախացքարի վանքը՝ Եղեգնաձորի շրջանի Եղեգիս գյուղի մոտ, վերանորոգչական աշխատանքներ են կատարվել Աշտարակի, Թալինի, Ապարանի, Հրազդանի, Արուսյանի և այլ շրջաններում, կազմակերպվել են ջոկատ «Համալսարանը որոնում է համալսարանին» խորհրդանշական անվամբ, որն էլ գտել է Գլաձորի համալսարանի տեղը Եղեգնաձորի շրջանի վերնաշեն գյուղի մոտ, Թանահատի վանքի շրջակայքում, ուր և հնագետ-դասախոս Իգիթ Լարիբյանի ղեկավարությամբ կատարվել են պեղումներ ու հայտնաբերվել միջնադարյան մեր հռչակավոր համալսարանի պատմության վերաբերյալ հարուստ նյութեր⁶: Ուսանողներին մշտապես խրախուսել և գիտականորեն ղեկավարել են հնագիտության և ազգագրության ամբիոնի (վարիչ՝ պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆ. Ա. Գ. Աբրահամյան) դասախոսները, որոնց թվում հատկապես հիշատակության արժանի է հնագետ, դոց. Ս. Սարգսյանի նվիրումն այդ գործին:

Համալսարանական ջոկատի ղեկավար Մ. Մարտիրոսյանի ելույթների ու ահագնների հիման վրա ավերումից փրկվել են մ.թ.ա. 2-րդ դարին պատկանող Քարաշամբի ամրոցը և նրան կից լայնածավալ դամբարանադաշտը, Երևանի կենդանաբանական այգուց արևելք ընկած Ձորաբերդը և նրա դամբարանադաշտը և այլ հնություններ: Նա ժամանակին կազմել և ընկերության ղեկավարության ուշադրության է ներկայացրել հնագիտական այն հուշարձանների ոչ լրիվ ցանկը՝ շուրջ 50 անուն, որոնք ենթակա են եղել կորստյան: Նրա միջամտությամբ ու ջանքերով վերականգնվել են դրանցից շատերը:

Շուրջ քառորդ դար տևած այդ աշխատանքներին իրենց գործուն մասնակցություն են բերել տարբեր ֆակուլտետների բազմաթիվ ուսանողներ, որոնց թվում՝ Գագիկ Հովսեփյանը, Կարեն Մովսիսյանը, Անդրանիկ Ղուկասյանը (ֆիզիկայի ֆակուլտետից), Կարապետ Քացախյանը (քիմիականից), Էվելինա Հարությունյանը (կենսաբանականից), Աստղիկ Բեքմեզյանը, Գուրգեն Մելիքյանը, Խաչատուր Վարդանյանը, Խորեն Պալյանը (բանասիրականից) և շատ ուրիշներ, որոնք ներկայումս անվանի գիտնականներ ու դասախոսներ են: Ուսանողների հետ այդ աշխատանքներին գործուն մասնակցություն են ունեցել նաև ֆիզդաստիարակության ու սպորտի ամբիոնի երիտասարդ դասախոսներ Հարություն Երանոսյանը, Հենրիկ Սարյանը և Ռոբերտ Գալոյանը, որոնք «Մանաչենք հայրենի բնությունը և մեր պատմական հուշարձանները» նշանաբանը կրող վաղօրոք մշակված երթուղինե-

⁶ Այդ նյութերի հիման վրա Ի. Լարիբյանը հետազայում գրեց իր «Գլաձոր» (Եր. 1983) մենագրությունը՝ նվիրված Գլաձորի համալսարանի 700-ամյակին:

րով հարյուրավոր արշավներ են կազմակերպել դեպի հազարամյա վանքերն ու եկեղեցիները և, մրանց վիճակին ու պատմությամբ ծանոթանալուց բացի, ամեն անգամ մաքրվել ու բարեկարգվել են տվյալ երթուղու շրջակայքում եղած հուշարձանները:

Համալսարանականները մտահոգվել են մաս Հայաստանի սահմաններից դուրս՝ այլ համրապետություններում գտնվող հայկական ճարտարապետական կոթողների ճակատագրով: Այդ վայրերից եկած ուսանողներից շատերը ամառային արձակուրդների ընթացքում տեղեկություններ են հավաքել իրենց ծննդավայրերում գտնվող եկեղեցիների վիճակի մասին և, վերադառնալով դասերի, մասնաճյուղի միստերում ներկայացրել կատարված դիտարկումների արդյունքները, ըստ որոնց, համրապետության ընկերության հետ մեկտեղ ձեռնարկել են համապատասխան միջոցառումներ՝ այդ հուշարձանները հոգատարությամբ/շրջապատելու համար: Արդյունքում՝ պահպանվել են Դոնի Ռոստովի, Մոսկվայի, Լվովի, Լեմինգրադի, ինչպես մաս Դրիմի, Մոլդովայի, Վրաստանի ու Ադրբեջանի տարածքներում եղած շատ վանքեր ու եկեղեցիներ⁷: Այդ տարիներին են սկսվել ու ավարտվել Նոր Նախ-իջևանի Սուրբ Խաչ վանքի վերանորոգման ու շրջակայքի բարեկարգման աշխատանքները: Ի դեպ, մրա զավթում են հանգչում Հարություն Ալամդարյանի (1795-1834), Միքայել Նալբանդյանի (1829-1866) և Ռափայել Պատկանյանի (1830-1892) աճյունները:

Հուշարձանների պահպանման հայկական ընկերության գործունեությունը ժամանակին լայն արձագանք է գտել սփյուռքում: Տարբեր գաղթօջախների շատ գործիչներ ողջունելով մրա հիմնադրումը՝ իրենց բարոյական ու նյութական աջակցություն են ցուցաբերել: «Գալուստ Կյուլպենկյան» հաստատությունը, օրինակ, ընկերությանը նվիրաբերել է 20 հազար դոլար, որով վերականգնվել են Գնդեվանքն ու մրա ժամատունը: Սփյուռքում ևս իրականացվել են մի շարք արժեքավոր հրատարակություններ՝ նվիրված մեր պատմաճարտարապետական կոթողներին:

Անցել են տարիներ, սակայն Երևանի պետական համալսարանում դարձյալ շարունակվում են հին ավանդույթները, կրկին կազմակերպվում են արշավներ ու երթեր դեպի մեր ժողովրդի հոգու պատկերն արտացոլող հնագույն հուշարձանները, դեպի մեր սրբավայրերը: Մեզանից ութսուն տարի առաջ, համալսարանի հիմնադրման օրը, Մեսրոպ Մազիստրոս Տեր-Մովսիսյանի կարդացած հայոց վանքերի դերի ու նշանակության մասին առաջին դասախոսության արձագանքները այսօր էլ թևածում են մեր մայր կրթօջախի լսարաններում: Այդ սուրբ գործի մերօրյա շարունակողներից ու հարստացնողներից մեկը Աստվածաբանության ֆակուլտետի դեկան, պրոֆ. Ծաֆե արքեպիսկոպոս Աճեմյանն է, որը վերջին հինգ տարիների ըն-

⁷ Նախկին խորհրդային Միության տարածքի եվրոպական մասում գտնվող մեր հնավայրերի, վանքերի ու եկեղեցիների, ինչպես մաս մյուս հուշարձանների մասին տե՛ս Մ. Գ. Пештмалджян, Памятники армянских поселений, Ер., 1987, պատկերազարդ ու շքեղ գրքում:

թացքում կազմակերպել է բազմաթիվ այցելություններ Հայաստանի հնավայրերն ու ուխտատեղիները, որոնց ընթացքում դասախոսությունների միջոցով ուսանողությանը ծանոթացրել է դրանց հարուստ պատմությանը, ակնածանք ու սեր ներարկել ճրանց հոգիներում դեպի մեր մշակութային կոթողները, մեր վանքերն ու եկեղեցիները: Դա հայրենամուկներ ու սրբազան մի գործ է իր ութսունամյա հարուստ պատմությամբ, որով հայոց մայր համալսարանը դիմավորում է քրիստոնեությունը Հայաստանում պետական կրոն հռչակելու 1700-ամյակը:

